

Иван КАСАБОВ

Институт за български език при БАН

ПРЕДАВАНЕ НА КОЛОРИТ ПРИ ПРЕВОД
НА РОДЕН ЕЗИК

Известно е, че когато се говори за влияние на преводите върху родния език, обикновено това влияние се смята за благотворно и се нарича обогатяване. За най-голямо, висше достойнство на майсторския превод се приема адекватно предадения на езика на превода колорит.

Но що е колорит и какво общо има той с подобно обогатяване? Първата трудност, с която се сблъскваме, е определянето на това неуловимо и трудно поддаващо се на определение понятие. Най-общо казано, за колорит се приема характерната особеност, спецификата, "духът" на дадено произведение.

Нерядко колоритът се разбира в твърде буквален и опростенчески смисъл като екзотичност, многобогреноост. Един от най-санаалните, но особено показателен пример за такъв тип екзотичност, е шумелият напоследък роман "Шогуи" на Джеймс Клавел. Описанието на всяка екзотична действителност е вече екзотично за незапозналия с нея читател. Тази екзотичност не може да не създаде особен колорит и в превода на роден език. В такива произведения колоритът е на самата повърхност на повествованието и се изразява чрез екзотичните имена на характерни за дадена област реалии, собствените имена, обръщенията и др. много от тези имена остават думи-еднодневки в езика, на които се превежда, а някои от тях се възприемат и получават равноправно битие с останалите думи в езика. Това са т.нар. думи-екзотизми.

По различен начин изглежда проблемът за колорита, който се основава не на това за какво се пише в произведението, което се превежда, а на това какво пише в него и как то е преведено. Тук става дума за "екзотичността" на авторската позиция, от която е описана дадена действителност, за разлика от натуралната екзотика на самата действителност. Идеален пример за такъв тип колорит дава сравнението между "Дон Кихот" на Сервантес и рицарските романи, между "Приключенията на храбрия войник Швейк" от М.Хашек,

ЖИВО ТЪРЪН. О. И. ТЕРОСОВ.
"Златният телец" от И. Илф и Е. Петров, "Автобиографията" на Бр. Нушич, всяка пародия и гротеска, от една страна, и сериозните писания на същата тема и за същата действителност, от друга.

Този тип колорит е от по-висш характер и свободно термино-логично може да бъде определен като "колорит на жанра", за разлика от разгледания "колорит на екзотичната действителност". На пръв поглед тук обогатяването става само в областта на жанровото разнообразие в родната литература. В действителност обаче колоритът на жанра оказва изключително въздействие и върху родния език – преди всичко чрез развиване на вътрешните семантични възможности на думите. По подобен път възникват /и официално се регистрират в книжовната практика/ т.нар. иронични значения и употреби на думите, стигащи до пълна смислова противоположност на основните им значения. Освен това в езика на превода се налагат много собствени имена като нарицателни – характеризиращи цели типове персонажи. Достатъчно е да се споменат само най-известните: Дон Кихот, Санчо Панса, Булдинея, Росинант, Швейк, Остап Бендер, Елочка Щучкина, синовете на лейтенант Шмит, Антилопа Гъу и т.н., и т.н. Трето, тези произведения предлагат редица незабравими ситуации, назовани така сполучливо и колоритно чрез фрази, които са добили статут на "крилати" и играят важна роля като колоритни и експресивни единици на родния език. Едва ли ще е досадно да бъдат споменати само някои от тях: "Свободата, Санчо, е като хляба, свободата е велико нещо"; "В шест часа след войната, в кръчмата "При чашата", "Тръст "Рога и копита", "Това не е Рио де Жанейро", "Изрезка от Малка съветска енциклопедия", "Мрак и безобразие", "Какви други могат да бъдат /гирите/ освен златни?", "Тримата велики слепци: Омир, Милтън и Паниковски" и т.н.

Едва ли е необходимо /особено след чудесната книга на С. Флорин "Муки переводческие"/ специално да се напомня, че подобни имена и фрази винаги при превод в многобройните вътрешни цитати трябва да се предават в известната за читателя форма. Много често подобни цитати, полукитати, алузии създават в художествените произведения колорит от още по-висш – трети тип.

При третия тип вниманието се привлича вече не от екзотичния колорит или от колорита на жанра, не от това за какво или какво се пише, а как се пише, за да се прецени как да бъде предаден и този колорит при превода на роден език.

Особено напоследък се превеждат все повече "полифонични" романи като "Игра на стъклени перли" от Х. Хесе, "Името на розата"

от У.Еко, извистрени с латински фрази като вътрешни цитати; романи в романа — истински калейдоскопи — съдържащи като "вътрешен цитат" цели новели, които могат да бъдат разпознати само от редки познавачи. Изисква се изключително майсторство, за да могат тези вътрешни цитати да бъдат разпознати, за да се превключи регистърът на съответния колорит, за да се запази сложният, но единен колорит и дух на произведението.

Казаното за този тип колорит — най-общо може да бъде наречен "колорит на цитата" — важи с особена сила при превода на поезия. За това не е нужно да се търсят примери — показателен и достатъчен е неотдавнашният превод на стиховете на Вл. Висоцки. Този превод е и пример не само за разминаване между колорит на оригинала и на превода, но и за заличаване на оригиналния колорит, за изопачаване на духа на стиховете, а без тази си специфика поезията вече не е поезия. Не е необходимо отново да се привеждат случаи на неразличаване на характерни за езика на оригинала шаблони и клишета, на общоизвестни евангелски цитати, на затвърдени образи в културното съзнание и т.н.

Трябва специално да се отбележи, че шаблонът /клишетото/ е груба стилистична грешка само в ученическите и вестникарските произведения, но чрез перото на големите майстори те придобиват нов живот и се получава двоен ефект от тяхната преакцентуация в общия текст, така че те също трябва да се разпознават и да бъдат превеждани по съответен начин.

Накрая, съществува и четвърти — най-висш тип колорит /оседеляващ, разбира се, и най-доброто от разгледаните три типа/. Превеждат се вече модерни, теоретично структурирани романи като "Мелцер или мъдростта на годините" от Х. фон Ходерер, "Кметът на розата" от Амберто Еко, при които може да се говори и за колорит на формата. Този абстрактен тип колорит изисква висш професионализъм, за да бъде разпознат при четене и при превод. Цели абзаци, описания, изказвания на даден герой се повтарят многократно в различни комбинации в мозаичната структура на цялостното произведение. Те обикновено не заплахват превода от деформиране поради външната си идентичност, но е необходимо особено внимание с оглед на мистото им в цялото и ролята им в неговата едипна структура.

В заключение може да се обобщи, че големите автори-стилисти обикновено използват най-разнообразни средства за постигане на особен колорит, характеризиращ неповторимо техните произведения.

Най-разнообразни средства трябва да бъдат на разположение за предаването на този колорит и при превод.

Що се отнася да обогатяването на родния език чрез предаване на колорит при превода, това е количествено обогатяване само при първия тип – екзотичния колорит – с екзотични думи. При всички други типове това обогатяване е качествено: при колорита на жанра – вътрешен семантичен развой на думите и създаване на нови значения и употреби; възприемане на собствени имена като нарицателни; възприемане на крилати фрази. При колорита на цитата се обогатява вече речевата практика, употребата на родния език – използват се посочените по-горе употреби на думите, нарицателните имена от собствени, крилатите фрази и вътрешните цитати. Такова използване създава механизми на преакцентуация на клишета, банални цитати и под., като ги включва в различен регистър от този на изказването в цялост. Последният тип колорит – колоритът на формата – преди всичко обогатява речевата практика жанрово-структурно, композиционно, с което вече се излиза от областта на езиковата и се навлиза в литературната стилистика.

И накрая – ни най-малко не смятаме, че духът на цялото може да се представи чрез вивисекции на тялото, но едва ли е безполезно да се опита простите части да бъдат сглобени с достатъчно отчитане на сложните им функции. Така духът колорит може би сам ще се всели в такова тяло – текст, за да съставят живото произведение – превод.